

УДК 349.3

О. В. МОСКАЛЕНКО

ЩОДО ЗМІСТУ СПЕЦІАЛЬНИХ ФУНКЦІЙ ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОГО ДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

Досліджено функції загальнообов'язкового державного соціального страхування. Віднесено до загальних функцій захисну, економічну, соціально-реабілітаційну й демографічну. Доведено, що саме спеціальні функції загальнообов'язкового державного соціального страхування віддзеркалюють специфіку цієї організаційно-правової форми соціального забезпечення. Виокремлено найважливішу функцію перерозподілу грошових виплат і соціальних послуг між застрахованими особами.

Ключові слова: загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальне забезпечення, функція, загальні та спеціальні функції, страхові кошти.

Moskalenko E.V. Относительно содержания специальных функций общеобязательного государственного социального страхования

Исследованы функции общеобязательного государственного социального страхования. Отнесено к общим функциям защитную, экономическую, социально-реабилитационную и демографическую. Доказано, что именно специальные функции общеобязательного государственного социального страхования отражают специфику этой организационно-правовой формы социального обеспечения. Выделено важнейшую функцию перераспределения денежных выплат и социальных услуг между застрахованными лицами.

Ключевые слова: государственное социальное страхование, социальное обеспечение, функция, общие и специальные функции, страховые средства.

Moskalenko Elena. Regarding to the content of the special functions of compulsory state social insurance

The features of compulsory state social insurance are investigated. The protective, economic, social rehabilitation and demographic are the general functions to the author's opinion. It is proved that the special functions of compulsory state social insurance reflect the specificity of the constitutional forms of social security. The vital function of redistribution of cash payments and social services between the insured persons are highlighted.

Key words: state social insurance, social security, function, general and special functions, the insurance funds.

У перебігу дослідження загальнообов'язкового державного соціального страхування потрібно виходити з того, що «функція» – це категорія системного порядку, призначенням якої є з'ясування еталону діяльності системи, напрямків досягнення її мети і взірця її роботи. Завдяки тому, що системний порядок використовується в різних галузях знань достатньо широко, можна вести мову про його універсальність. Ефективність цього наукового методу пов'язана з відносно закінченим процесом його формування як цілісної методології, що передбачає: по-перше, окреслення місця й функцій системного підходу в системі загальнонаукової методології, кола завдань, які можна вирішити за його допомогою; по-друге, розроблення понятійно-категоріального апарату, а саме розгляд його як системи взаємопов'язаних між собою методів і засобів пізнання, що виконують єдине завдання; по-третє, визначення специфіки й можливостей використання системного підходу в конкретних галузях науки¹. Основною заслугою системного підходу є те, що він дає змогу зберегти й розвинути принцип цілісності у вивченні того чи іншого предмета дослідження, охопити не тільки основні, а й усі супровідні явища й у такий спосіб проаналізувати весь процес виникнення й розвитку відповідного явища, встановити його основні зв'язки, зони впливу та ін. Саме цей підхід найповніше відповідає реалізації в практичному житті вимог діалектичного закону про взаємозв'язок, взаємозумовленість явищ і предметів у природі й суспільстві. Тож не дивно, що системний підхід Е. С. Маркарян назвав «... однією із фундаментальних стратегій наукового дослідження, історично викликаною необхідністю вивчення складно організованих систем адекватними пізнавальними засобами»².

В. І. Крюков у колективній монографії «Вступ у теорію державно-правової організації соціальних систем» вихідними положеннями системного підходу законодамірно називає нижченаведені:

- будь-яка соціальна система володіє 2-ма типами цілісності – еволюційним і функціональним;
- будь-яка соціальна система може бути на достатньому рівні охарактеризована й описана з мінімальної сукупності сторін – концептуальної, функціональної, структурної й технологічної;
- між указаними сторонами існує об'єктивний логічний зв'язок: вони взаємопов'язані і співвідносні;
- детермінізм цих сторін соціальної системи лежить у підґрунті першого типу цілісності – еволюційного;
- внутрішньою причиною, джерелом еволюції системи постає протиріччя між її об'єктивно необхідними потребами й об'єктивно реальними можливостями їх забезпечення³.

Характеризуючи функції загальнообов'язкового державного соціального страхування, треба враховувати такі моменти: а) вони є засобами реалізації завдань загальнообов'язкового державного соціального страхування; б) ці функції є комплексними; в) їх реалізація вимагає певного способу організації загальнообов'язкового державного соціального страхування; г) вони мають еволюційний характер, оскільки залежать від рівня розвитку держави та її завдань.

Ми дотримуємося думки, що за способом впливу функції загальнообов'язкового державного соціального страхування поділяються на загальні і спеціальні. Загальні притаманні праву соціального забезпечення загалом і загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, зокрема.

О. Д. Чайкін з огляду на основні завдання права соціального забезпечення виділив такі його функції: а) матеріально-побутового забезпечення людей похилого віку й непрацездатних громадян, яка полягає в задоволенні їх матеріально-побутових потреб шляхом установа пенсій, різних допомог, натуральних послуг; б) охорони здоров'я громадян, спрямовану на організацію різних видів медичної допомоги, санаторно-курортного лікування, надання допомоги ліками; в) соціально-трудова реабілітації інвалідів і пенсіонерів за віком, завданням якої є створення сприятливих умов для реалізації ними права на працю; г) демографічну, покликану стимулювати зростання народонаселення і впливати на відтворення робочої сили⁴.

В. Ш. Шайхатдінов до функцій права соціального забезпечення відніс: (а) економічну, де виділив розподільчу й виробничу; (б) соціально-політичну, через яку реалізуються цілі й завдання соціальної політики; (в) ідеологічну, мета якої – впорядкування за допомогою правових норм суспільних відносин у духовній сфері й вирішення виховних завдань; (г) регулятивну й охоронну⁵.

Л. В. Кулачок, у свою чергу, пропонує дворівневу систему функцій права соціального забезпечення: до загальносоціальних функцій вона відносить політичну, економічну, демографічну, виховну, реабілітаційну й охорони здоров'я населення; до спеціально-юридичних – регулятивну й охоронну⁶.

О. Є. Мачульська функціями права соціального забезпечення називає: а) економічну, що полягає в повному або частковому відшкодуванні заробітку чи іншого джерела засобів існування; б) політичну, яка сприяє послабленню соціальної напруги, пов'язаної з відмінностями в рівні життя різних верств населення; в) демографічну, покликану стимулювати відтворення народонаселення, необхідного для нормального розвитку країни; г) соціально-реабілітаційну, спрямовану на відновлення суспільного статусу непрацездатних громадян та інших соціально незахищених груп населення, що дозволяє їм відчувати себе повноцінними членами суспільства⁷.

На наше переконання, на сьогоднішньому етапі розвитку українського суспільства до загальних функцій загальнообов'язкового державного соціального страхування слід віднести захисну, економічну, соціально-реабілітаційну й демографічну.

Спеціальні функції загальнообов'язкового державного соціального страхування віддзеркалюють специфіку цієї організаційно-правової форми соціального забезпечення. Найважливішою серед них є функція перерозподілу грошових виплат і соціальних послуг між застрахованими особами. Це дозволяє тим громадянам, яких не торкнувся соціальний ризик, підтримувати тих, кого він торкнувся.

С. М. Прилипко наголошує, що соціальне забезпечення ґрунтується

саме на ідеї солідарності⁸, яка полягає в тому, що працездатне покоління громадян, сплачуючи страхові внески, формує фінансові ресурси, які відразу спрямовуються на виплати особам, з якими трапився страховий випадок. У свою чергу, коли ці громадяни стануть одержувачами страхових виплат, вони фінансуватимуться за рахунок майбутнього покоління працівників.

Проілюструємо функцію перерозподілу грошових виплат і соціальних послуг між застрахованими особами на прикладі пенсійного страхування.

Нині у світі існує 4 базові системи пенсійного забезпечення – солідарна, накопичувальна, умовно-накопичувальна і змішана. Солідарна (система негайних виплат) є моделлю державного пенсійного забезпечення, у якій пенсійні виплати фінансуються через солідарний перерозподіл доходів між різними поколіннями. Накопичувальна ґрунтується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб шляхом акумулювання страхових внесків, що обліковуються на накопичувальних пенсійних рахунках, та інвестування з метою отримання інвестиційного доходу на користь застрахованих. Умовно-накопичувальна становить собою систему, засновану на розподільному принципі її фінансування, однак розмір виплачуваної пенсії визначається внесками майбутнього пенсіонера через систему індивідуальних умовно-накопичувальних рахунків, а також залишковою тривалістю життя. Змішана передбачає комплексне використання в пенсійній моделі елементів солідарної й накопичувальної систем, а також добровільного пенсійного забезпечення⁹.

Яскравим прикладом суто солідарної пенсійної системи є Франція, пенсійна система якої є розподільчою, тобто виплати пенсіонерам провадяться з доходів, що формуються за рахунок внесків активного населення¹⁰.

Показово, що перший рівень пенсійного забезпечення в Україні становить солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що ґрунтується на засадах солідарності й субсидування і здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах і в порядку, передбачених Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Другий рівень становить накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що ґрунтується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах – суб'єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення і здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій та одноразових виплат на умовах і в порядку, передбачених законом.

Варто погодитись із Н. Б. Болотіною, яка виділяє декілька напрямів, у яких знаходить своє відбиття принцип солідарності загальнообов'язкового державного пенсійного страхування: а) сучасне непрацездатне населення утримують нинішні працездатні, а коли останні стануть непрацездатними, їх буде утримувати наступне працездатне покоління; б) на пенсійне забезпечення страхові внески сплачують не тільки працівники, а й їх роботодав-

ці, які в цьому солідаризуються із застрахованими; в) страхові внески, сплачені на пенсійне страхування, обліковуються на персоналізованих рахунках застрахованих осіб, але розмір наступної пенсії залежить не від розміру страхових внесків, а від тривалості страхового стажу й розміру заробітної плати працівника. Ось у такий спосіб провадиться своєрідний «перерозподіл» страхових коштів у напрямку субсидування менш захищених суб'єктів¹¹.

До спеціальних функцій загальнообов'язкового державного соціального страхування належить також акумуляція страхових внесків, призначення якої – накопичення необхідних коштів для матеріального забезпечення застрахованих при настанні страхових випадків. Для реалізації цієї функції необхідні відповідні оргструктури і фінансовий механізм. Акумуляція страхових ресурсів провадиться страховиками, якими є цільові страхові фонди зі страхування: пенсійного, медичного, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності й витратами, зумовленими похованням, від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, на випадок безробіття. Ці страхові фонди є органами, які здійснюють керівництво й управління окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, провадять акумуляцію страхових внесків, контролюють використання коштів, забезпечують фінансування виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням і виконують інші функції згідно із затвердженими статутами. Взяття на облік страхувальників, забезпечення збирання й обліку страхових коштів, контроль за повнотою і своєчасністю їх сплати, ведення Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування (у тому числі персоналізованого обліку відомостей про застрахованих осіб) покладено на Пенсійний фонд України відповідно до законодавства.

Страхові кошти, акумульовані на централізованих рахунках Пенсійного фонду, автоматично перераховуються не пізніше наступного операційного дня після їх зарахування на централізовані рахунки фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, на рахунки Накопичувального пенсійного фонду, а у випадках, передбачених законом, – недержавних пенсійних фондів відповідно до встановлених законом пропорцій. Успішність здійснення функції «акумуляція» залежить від таких чинників, як рівень зайнятості населення, оплати праці, доходів, співвідношення між працюючим населенням і непрацездатним, рівень збирання страхових внесків.

Із страховими коштами, акумульованими на рахунках Пенсійного фонду, здійснюються такі операції: а) перерахування на рахунки фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, Накопичувального фонду, а в передбачених законом випадках – недержавних пенсійних фондів згідно із закріпленими законом пропорціями розподілу за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування; б) повернення платникам єдиного внеску надміру або помилково сплачених сум; в) повернення безпідставно стягнених сум єдиного внеску.

Важливе місце в загальнообов'язковому державному соціальному стра-

хуванні займає функція профілактики настання страхових випадку, яка полягає у тому, що при виникненні страхового ризику страховий фонд вживає заходи, спрямовані на запобігання страхового випадку.

Об'єктами профілактичного впливу можуть бути різні люди – повнолітні й неповнолітні, громадяни України й іноземці, чоловіки й жінки та ін. Вони не становлять єдину й однорідну систему об'єктів. До того ж в одних випадках об'єктом профілактичного впливу є особисті якості індивіда, а в іншому – його поведінка. Також об'єктами впливу виступають групи людей (колективи). Отже, профілактичні заходи вживаються не щодо однорідного об'єкта, а щодо певного числа явищ і процесів, чим і пояснюється складність системи профілактики страхових випадків.

Існують 2 основні напрямки регламентування профілактики – матеріальний і процесуальний. Якщо функції норм матеріального права полягають у безпосередньому регулюванні поведінки людей, то призначення процесуальних норм полягає в упорядкуванні суспільних відносин, що складаються у процесі застосування норм матеріальних, у сприянні досягнення результату, передбаченого нормами матеріального права.

До профілактичних заходів, спрямованих на запобігання безробіттю, належать:

- фінансування витрат роботодавця на оплату праці трудящих, яких за їх згодою з метою запобігання вивільненню тимчасово переведено на іншу роботу (до 6-ти місяців протягом року) за умови збереження за ними основного місця роботи;

- фінансування витрат роботодавця на професійну перепідготовку або підвищення кваліфікації працівників, щодо яких є загроза вивільнення у зв'язку з реорганізацією або перепрофілюванням підприємства, тимчасовим припиненням виробництва, за умови збереження за ними місця роботи;

- інші профілактичні заходи, визначені правлінням Фонду.

Порядок застосування профілактичних заходів, спрямованих на запобігання настанню страхових випадків, затверджується правлінням Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття за погодженням з центральним органом виконавчої влади у сфері праці й соціальної політики.

1. *Тиунова Л.Б.* Системные связи правовой действительности: методология и теория: монография / Тиунова Л.Б. – СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 1991. – С. 9, 10. 2. *Маркарян Э.С.* Системное исследование человеческой деятельности / Э.С. Маркарян // Вопросы философии. – 1972. – №10. – С. 77. 3. *Введение* в теорию государственно-правовой организации социальных систем: монография / под общ. ред. Е.Б. Кубко. – К.: Юринком, 1997. – С. 27. 4. *Советское право социального обеспечения*: учеб. пособ. / под ред. А.Д. Зайкина. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – С. 48. 5. *Шайхатдинов В.Ш.* Теория социального обеспечения: юридический анализ: монография / Шайхатдинов В.Ш. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1982. – С. 30-32. 6. *Кулачок Л.В.* Державна допомога сім'ям з дітьми як форма соціально-правового захисту: дис. ... канд. юрид. наук / Кулачок Л.В. / Нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2003. – С. 34. 7. *Мачульская Е.Е.* Практикум по праву социального обеспечения / Мачульская Е.Е. – М.: НОРМА-ИНФРА, 1999. – С. 2, 3. 8. *Прили-*

ко С.М. Солідарні засади у соціальному забезпеченні / С.М. Прилипка // Право України. – 2003. – №1. – С. 84. 9. Оклей І.В. Правове регулювання пенсійного забезпечення та надання соціальних послуг в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування: дис. ... канд. юрид. наук / Оклей І.В. / Нац. юрид. акад. України. – Х., 2008. – С. 52. 10. Зубченко Л.А. Пенсионная система Франции: состояние и перспективы реформирования / Л.А. Зубченко // Вопросы экономики. – 1995. – №9. – с. 56. 11. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України: навч. посіб. / Болотіна Н.Б. – К.: Знання, 2005. – С. 314.

УДК 349.2

І. П. ЖИГАЛКІН

ЄДНІСТЬ І ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИЙ ПРИНЦИП ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ

Досліджено принципи правового регулювання оплати праці в сучасних умовах господарювання. Наводиться думка автора про те, що принцип єдності та диференціації оплати праці є одним з найголовніших принципів існування системи трудового законодавства. Проаналізовано чинне законодавство та наукові погляди вчених-трудовиків у цій царині.

Ключові слова: єдність та диференціація, оплата праці, підстави диференціації, гендерна рівність, права та обов'язки суб'єктів оплати праці.

Жигалкин И.П. Единство и дифференциация как основополагающий принцип правового регулирования оплаты труда

Исследованы принципы правового регулирования оплаты труда в современных условиях хозяйствования. Приводится мнение автора о том, что принцип единства и дифференциации оплаты труда является одним из главных принципов существования системы трудового законодательства. Проанализировано действующее законодательство и научные взгляды ученых-трудовиков в этой области.

Ключевые слова: единство и дифференциация, оплата труда, основания дифференциации, гендерное равенство, права и обязанности субъектов оплаты труда.

Zhigalkin Ivan. Unity and differentiation as a fundamental principle of legal regulation of labour payment

The principles of legal regulation of labour payment in the current economic conditions are analyzed in the article. It is the author's opinion that the principle of unity and differentiation of labour payment is one of the main principles of the system of labour legislation. The current legislation and scientific views of scientists of the labour group in this area are analyzed.

Key words: unity and differentiation, the labour payment, the basis for differentiation, gender equality, rights and obligations of the subjects of the labour payment.

Кожна сфера правового регулювання характеризується власними, притаманними їй принципами. У сфері оплати праці вони також існують. Принципами оплати праці як інституту трудового права можна визнати такі засадничі ідеї (основи), які визначають порядок встановлення прав та

© ЖИГАЛКІН Іван Павлович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого